

جغرافیای شهری پیشرفته

(جلد ۱: مفاهیم، نظریه‌ها و زمینه‌های تاریخی)

محمود شوریچه

www.ketab.ir

انتشارات پرهام‌نقش

۱۴۰۰

سرشناسه	: شورچه، محمود
عنوان و نام پدیدآور	: جغرافیای شهری پیشرفته / محمود شورچه
مشخصات نشر	: تهران: پرهام نقش، ۱۴۰۰
مشخصات ظاهری	: ج ۳
شابک	: ج ۱: ۹۶-۶۱۲۶-۶۰۰-۹۷۸؛ ج ۲: ۹۱۳-۶۱۲۶-۶۰۰-۹۷۸؛ ج ۳: ۹۲۰-۶۱۲۶-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه
مندرجات	: ج ۱. مفاهیم، نظریه‌ها و زمینه‌های تاریخی؛ ج ۲. ساختارها و پویایی‌های درون و بین شهری؛ ج ۳. کاربردها و ابزارها
موضوع	: جغرافیای شهری
موضوع	: Urban geography
رده‌بندی کنگره	: GF۱۲۵
رده‌بندی دیویی	: ۳۰۷/۷۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۴۰۷۵۴۶

www.ketab.ir

انتشارات پرهام‌نقش

جغرافیای شهری پیشرفته (جلد ۱: مفاهیم، نظریه‌ها و زمینه‌های تاریخی)

نویسنده: دکتر محمود شورچه

ناشر: پرهام‌نقش

شمارگان: ۳۰ نسخه

نوبت و تاریخ انتشار: اول، ۱۴۰۰

شابک: ۹۶-۶۱۲۶-۶۰۰-۹۷۸

قیمت: ۱۴۰۰۰۰ تومان

© کلیه حقوق چاپ و نشر این اثر برای ناشر محفوظ است.

مراکز پخش و فروش:

کتابفروشی پرهام، خیابان انقلاب، ابتدای خیابان ۱۲ فروردین، پلاک ۲۹۷، تلفن: ۶۶۴۶۸۲۳۵

انتشارات سیمای دانش: ۶۶۴۶۴۷۷۹

فهرست مطالب

پیش‌گفتار

فصل ۱: چرا مطالعه جغرافیای شهری؟

مقدمه

نگاه جغرافیای شهری به شهر

ضرورت نگاه جغرافیایی به شهر

تحول در سرشت دانش جغرافیایی به شهر

از توزیع‌گرایی فضایی به فرا-بازنمایی فضاهای شهری

مفهوم‌پردازی فضاهای درون-و-بین-شهری

کنش‌های فضایی در جغرافیای شهری

- تولید فضا

- مصرف فضا

- نظم فضا

- تجربه فضا

روش‌شناسی پژوهش در جغرافیای شهری

- توصیفی

- تبیینی

- تفسیری

شیوه‌های تولید دانش در جغرافیای شهری

فصل ۲: ابعاد و مقیاس تحلیل در جغرافیای شهری

مقدمه

ابعاد تحلیل در جغرافیای شهری

- اقتصادی

- سیاسی

- اجتماعی

- جمعیتی

۱۵۵	- فرهنگی
۱۶۰	- تکنولوژیکی
۱۶۵	- محیطی
۱۷۳	- تاریخی
۱۷۷	مقیاس‌های تحلیل در جغرافیای شهری
۱۹۱	- فرد
۱۹۳	- خانه
۱۹۴	- محله
۱۹۶	- خیابان
۱۹۷	- شهر
۱۹۷	- منطقه
۱۹۸	- کشور
۱۹۹	- جهان
۲۰۱	فصل ۳: مفاهیم و نظریه‌ها در جغرافیای شهری
۲۰۱	مقدمه
۲۰۲	شهر چیست؟
۲۰۳	- شهر به عنوان یک فرم و موجودیت
۲۰۸	- شهر به عنوان یک فرایند و کیفیت
۲۲۷	ده خوانش از شهر در جغرافیا و شهرشناسی
۲۲۸	- شهر؛ مجموعه‌ای از ساختمان‌های فیزیکی
۲۲۸	- شهر؛ یک نهاد اجتماعی
۲۲۹	- شهر؛ مرکز قدرت سیاسی و اقتصادی
۲۳۰	- شهر؛ یک تجربه ذهنی
۲۳۱	- شهر؛ یک تجربه فردیت
۲۳۲	- شهر؛ یک تصور موقت
۲۳۳	- شهر؛ یک ارگانیزم پیچیده
۲۳۴	- شهر؛ یک اثر هنری
۲۳۵	- شهر؛ یک متن
۲۳۶	- شهر؛ یک فضای شبکه‌ای دیجیتال
۲۳۸	شیوه‌های اندیشیدن درباره شهرها در جغرافیای شهری

۲۳۸	- توصیف و تشریح
۲۳۹	- تبیین و کشف
۲۳۹	- مداخله
۲۴۰	- نقد
۲۴۱	- مدل سازی
۲۴۲	مفاهیم پایه در جغرافیای شهری
۲۴۴	- شهر
۲۴۴	- شهرک
۲۴۴	- حومه
۲۴۵	- مادرشهر
۲۴۵	- کلان شهر
۲۴۶	- جهان شهر
۲۴۹	- کیهان شهر
۲۵۰	- شهری
۲۵۰	- شهری شدن
۲۵۱	- شهرگرایی
۲۵۲	- شهریت
۲۵۲	- شهر مدرن
۲۵۲	- شهر پست مدرن
۲۵۲	- شهر صنعتی
۲۵۵	- شهر پسا صنعتی
۲۵۵	- شهر فوردیست
۲۵۵	- شهر پست- فوردیست
۲۵۶	مفهوم پردازی های جدید شهری؛ گفتمان سازی و جریان سازی
۲۶۸	- شهرهای ننوستنی
۲۷۱	- شهرهای عدالت
۲۷۴	- شهرهای سبز
۲۷۵	- شهرهای پایدار
۲۷۶	- شهرهای تاب آور
۲۷۷	- شهرهای خلاق
۲۷۹	- شهرهای دانش

«هنگامی می‌توانیم جامعه خوبی داشته باشیم که شهرهای خوبی داشته باشیم؛ هر جامعه‌ای، چیزی جز شهرها و روستاهای پیرامون شهرهایش نیست؛ دگرگونی‌های موجود در هر جامعه‌ای، تقریباً معادل تحولات در شهرها فهمیده می‌شود».

پیش‌گفتار

در طی نیمه دوم سده بیستم، جغرافیای شهری به یکی از بخش‌های اصلی شهرشناسی و پژوهش‌های شهری تبدیل می‌شود. تا پیش از دهه ۱۹۵۰، اکثر پژوهش‌های جغرافیدانان شهری، مونوگراف‌هایی بودند که بر شهری واحد تمرکز داشت و به‌طور عمده از رویکردهای تاریخی برای توضیح اینکه چگونه شهرها در بستر جغرافیاهای طبیعی و فرهنگی رشد و تحول پیدا کرده‌اند استفاده می‌شد. این پژوهش‌های سنتی و اولیه در جغرافیای شهری که به دلیل فقدان یا کمبود داده و اطلاعات، به‌شدت بر مشاهده‌های میدانی و برآوردهای توصیفی تکیه داشت، در قالب مفاهیمی همچون مکان‌یابی شهرها، انطباق‌یابی و تناسب بافت شهرها با بسترهای طبیعی و مورفولوژیکی-شان، نقش و کارکرد شهرها و یا تحلیل چشم‌اندازهای شهری، گردآوری و تدوین می‌شد. حتی بسیاری از چنین پژوهش‌هایی، رساله‌های دانشجویی جغرافیایان بود.

به‌رغم وجود چنین مطالعات گسترده‌ی جغرافیایان تاریخی درباره شهرها، اما جغرافیدانان در میانه سده ۱۹۵۰، در پیوند با مطالعات مربوط به جامعه‌شناسی مدرن و اقتصاد نئوکلاسیک، شروع به سیستماتیک‌سازی زیرشاخه «جغرافیای شهری» می‌کنند. در این دوره، جغرافیدانان شهری می‌کوشند با تأکید بر یک دستورکار پژوهشی متمرکز بر یافتن قوانین حاکم بر روابط فضایی و رسیدن به تعمیم‌بخشی‌های فضایی، به فراتر از «صیرف توصیف» شهرها در بسترهای طبیعی‌شان حرکت کنند. در این میان، اقتصاد شهری، استفاده از روش‌های تجربی کمی و نظریه‌های عقلانی، تبدیل به کانون اصلی کارهای جغرافیدانان شهری اولیه می‌شود. بر این اساس، شکل-گیری زیرشاخه جغرافیای شهری در علم جغرافیا به شکل رسمی، با گفتمان مدرنیته پیوندی ناگسستی داشته است. اثرات و پیامدهای این نسخه‌ی اولیه از جغرافیای شهری بر حسب توان علمی، روش‌شناسی کمی و کاربرپذیری آن در حوزه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری همچنان تا امروز ادامه‌دار بوده است.

پیشگامی جغرافیای شهری در وقوع انقلاب نظری و کمی در کلیت علم جغرافیا، از دهه ۱۹۷۰ به بعد همزمان با شکل‌گیری مباحث و مسائل مربوط به فقر، حقوق مدنی، توسعه نابرابر و جنگ، عصر دیگری از پژوهش‌های جغرافیایی درباره شهرها را رقم می‌زند. یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های جغرافیدانان شهری از این دوره به بعد، فراتر رفتن از صیرف تحلیل الگوهای فضایی و کوشش برای تبیین آن فرایندهای اجتماعی است که سبب تولید و بازتولید آنها می‌شود. این دغدغه‌ی رادیکال، که اغلب بر رویکردهای اقتصاد سیاسی و همچنین تفسیرگرا

تکیه داشت، راه را به‌روى توسعه چارچوب‌های نظری و روش‌شناختی نوین در جغرافیای شهری پیشرفته می‌گشاید. چنین گشایشی، همانند نمونه پیشین خود، تا امروز همچنان ادامه‌دار بوده است.

در دهه ۱۹۸۰ و با پیشگامی گفتمان پست‌مدرنیسم، فمینیسم و سپس پسااستعمارگرا و پسااستعمارگرا، بسیاری از انگاشت‌های مدرنیستی در جغرافیای شهری به‌تدریج مورد نقد و ساختارشکنی قرار می‌گیرد. از جمله دغدغه‌های نوپدید در جغرافیای شهری پیشرفته پس از دهه ۱۹۸۰، حساسیت نسبت به دوگانه‌انگاری‌های مدرنیستی، مسأله تمایز، تفاوت و تکرر، نقد ذات‌گرایی و مطلق‌گرایی، زمینه‌مندی و برساخت‌گرایی دانش، پیدایش و گسترش تکنولوژی‌های نوین زمین-فضایی، و همچنین وقوع «چرخش فرهنگی» در جغرافیا از یک‌سو و «چرخش فضایی» در سایر علوم از دیگر سو است.

با توجه به مجموع تحولات نظری و تجربی که جغرافیای شهری در نیمه دوم سده بیستم تجربه کرده، امروزه «جغرافیای شهری» به یکی از مهیج‌ترین زمینه‌های پژوهشی و مطالعاتی در رشته جغرافیا در سطح پیشرفته تبدیل شده است. صرف‌نظر از تلاش‌های قابل‌توجه خود جغرافیدانان در پژوهش‌های شهری از دهه ۱۹۶۰ تاکنون، دلایل بسیاری را می‌توان برای چنین تحولی برشمرد؛ یکی از مهم‌ترین و متداول‌ترین آنها، پیدایش «عصر شهری»^۱ است که نه تنها بیان‌گر سکونت‌بخش غالب جمعیت کره زمین در شهرها بلکه همچنین شکل‌گیری مجموعه بسیار متنوعی از مسائل و مشکلات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، محیطی و تکنولوژیکی است که با شهرها ارتباط پیدا می‌کند. با وجود نقدهای بسیاری که مطرح است، اما تر «عصر شهری» بی‌تردید بخش عمده‌ای از اندیشه‌های شهرشناسی امروز را به خود مشغول کرده است. عصر شهری، نمایان‌گر و در عین حال، تقویت‌کننده یک «شهری‌شناسی جدید»^۲ است. این شهرشناسی جدید، یکی از محورهای اصلی بحث در جغرافیای شهری «پیشرفته» است.

در این شهری‌شناسی جدید، از یک سو مجموعه‌ای از بینش‌ها و دیدگاه‌های «خوش‌بینانه»، آینده‌گرایانه و درک شهرها به عنوان راه‌حل‌هایی برای همه انواع دردها و کانون‌های رشد، نوآوری و بهزیستی وجود دارد؛ از سوی دیگر، بینش‌ها و دیدگاه‌های «بدبینانه‌ای» نیز مطرح است که روایت‌های نئو-مالتوسی را در خود پژواک داده و بر این باور است که شهرها و نواحی شهری بیش از حد پُرجمعیت شده‌اند و به‌شکل عمیقاً نابرابر در حال مصرف و غارت منابع و همچنین عامل اصلی انواع آلودگی‌ها هستند. همان‌طور که می‌توان انتظار داشت، البته گفتمان‌ها و دیدگاه‌های ملایم‌تری نیز وجود داشته که تلاش کرده‌اند خود را در میانه‌ی این دو طیف جا دهند.